

УДК 37.013.74

КУЗЬМІНСЬКИЙ А. І.

м. Київ, Україна

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлюється проблема зростання ролі викладача вищої школи в умовах утвердження гуманістичних засад у відносинах між людьми. Розкривається проблема педагогічної майстерності з позицій людиноцентристської ідеології.

Ключові слова: викладач, людиноцентризм, партнерство, педагогічна майстерність.

Постановка проблеми. Однією з найхарактерніших ознак сучасності є стрімкі й радикальні зміни в усіх сферах суспільного буття. Значною мірою це стосується й освітньої галузі та наук, на яких вона базується. Науково-технічний прогрес вимагає все ширших і глибших знань, компетентності, ерудиції. Світові глобалізаційні, інтегративні, доцентрові й відцентрові процеси, нова філософія освіти настійно вимагають нових підходів до організації едукативної особистості. І суспільні, і державні, й особисті інтереси в осяжному майбутньому зможе задовольнити лише людина нової формації, у якій гармонійно, дихотомічно розвинені інтелектуальна й почуттєва сфери, яка б легко й вільно відчувала себе патріотом своєї країни і громадянином світу, ґрунтовно знала досягнення національної культури і володіла надбаннями світової культурної скарбниці. Тільки за таких умов особистість може ефективно функціонувати, повноцінно реалізувати себе в сучасному полікультурному просторі, змінювати власне й суспільне буття на краще. Все це має забезпечити вища школа, а конкретно реалізувати вищезазначене завдання покликаний її викладач.

На жаль, вища школа не завжди отримує від загальноосвітньої школи матеріал найкращого ґатунку, і цьому є свої причини. Об'єктивні реалії сьогодення такі, що загальноосвітня школа не може забезпечити рівень підготовки з основ наук, який би давав можливість постсекундарній ланці освіти повноцінно виконувати свою місію. Матеріальні нестатки, неувага з боку держави до соціального статусу й матеріально-побутових потреб учителя, негативний вплив окремих засобів масової інформації на процес соціалізації дітей, девальвація сімейної ролі у їх вихованні та низка інших моментів ускладнюють завдання викладача ВНЗ, змушують його не тільки виконувати свої функціональні обов'язки, але й витрачати додаткові зусилля на компенсацію недоданого студенту в попередніх освітніх ланках. Досить тільки взяти до уваги,

що різко зменшився показник охоплення дітей дошкільного віку навчально-виховними установами, він становить нині менше 44 відсотків. А саме тут відбувається первинна соціалізація дитини, закладається фундамент її подальшого становлення, формування. Учні шкіл не забезпечені належним чином навчальною літературою. Абсолютна більшість їх не має можливості вибору альтернативного підручника чи посібника. За останній період закрито понад п'ять тисяч публічних бібліотек. Частина шкільних педагогів, декларуючи необхідність упровадження розвивального навчання, не утруднює себе обов'язком роз'яснити, розтлумачити учневі складний для нього матеріал. Ринкові, а точніше, базарні відносини все більше укорінюються в освітній галузі.

Усе це породжує додаткові труднощі і в сфері едукативної людини взагалі, і в діяльності викладача вищої школи. Ускладнює ситуацію ще й те, що з'являється все більше охочих заперечувати педагогіку як науку, звинувачувати її в усіх нинішніх бідах, стверджувати, що класична педагогічна теорія Я. А. Коменського, А. Дістервега, Д. Дьюї, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського вичерпала себе, віджила і не відповідає викликам часу. Одні просто пропонують вважати педагогічну науку як надуману, таку, що не має свого предмета для вивчення. Інші вважають, що «застарілу» педагогіку необхідно замінити новими галузями знань – філософією освіти, психологією освіти тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. У пошуках нових концептуальних засад для педагогіки нового часу окремі вчені пропонують повністю відкинути традиції освіти й виховання, зректися надбань і спадкоємності всього історичного досвіду у цій царині, відмовитися від організованого системного навчання молодих поколінь. Характерним прикладом такого нігілістичного ставлення до наукової педагогіки є заснована на філософській базі постмодернізму радикалістська теорія антипедагогіки. Найбільш акти-

вні представники цієї течії Е. Браунмюль, Г. фон Шенебек, М. Манноні та інші. Прихильники цієї концепції піддають нищівній критиці історичні надбання педагогічної теорії й практики, заперечують необхідність виховання й освіти. Антипедагоги розглядають освітні установи як чинники насилля, пригноблення людини, а педагогіку – як феномен дресирування й терору. Пропонується взагалі ліквідувати інститут шкільництва, зняти будь-які заборони, у тому числі й сексуальні, зробити вільним продаж наркотиків тощо. Американець П. Гудмен прирівнює школу до концентраційного табору і в'язниці. На його думку, молодь має виховувати вулиця: кафе, магазин, парк, підприємство, засоби масової інформації.

Невиправдано принижується роль педагога і в очах окремих представників вітчизняної громадськості. У газеті «2000» від 3 березня 2006 р. у статті «Кібервиховання» Г. Горбачов пише: «Нові інформаційні технології вже в недалекому майбутньому змінять характер навчання й виховання молодого покоління. Педагогіка стане дистанційною. Не виключено, що такий підхід зробить зайвими університети, школи й дитячі садки. Донести до вихованця слово наставника зможе й комп'ютер». Оце і є яскравий приклад педагогічного дилетантства, механістичний підхід до справи навчання й виховання. Як тут не згадати мудрого педагога-вченого К. Д. Ушинського, який писав: «У вихованні все повинно базуватися на особі вихователя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела, людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості у справі виховання».

Виклад основного матеріалу. Зрозуміло, що технічні засоби, інформаційні технології все більше й більше впроваджуватимуться в навчальний процес, він буде розвиватися в напрямі індивідуалізації й диференціації. Але ніколи навіть найдосконаліша машина повноцінно не замінить живе слово викладача. Навчити, виховати, ввести в соціум («соціалізувати») людину може тільки людина, а роль техніки – допомогти їй у цьому. Зростання ролі викладача вищої школи, необхідність подальшого вдосконалення педагогічної майстерності професорсько-викладацького корпусу вищих навчальних закладів диктується й загальним дискурсом нинішнього суспільства на утвердження гуманістичних засад у відносинах між людьми, на побудову громадянського суспільства, на людиноцентристську ідеологію.

Педагогіка діалогу, партнерства, співпраці, людиноцентризму ставить у центр уваги інтереси, потреби й уподобання того, хто навчається. Але ключовою постаттю освітнього процесу був, є і залишиться той, хто навчає. І від рівня професійної культури педагога, його фізичного, психічного й морального здоров'я, потенціалу креативності залежить рівень професіоналізму, стан освіченості, вихованості, людяності студента, а, значить, і подальший моральний, культурний і духовний прогрес суспільства.

Викладач сучасної вищої школи все менше має змогу екстраполювати шкільні педагогічні методи на студентську аудиторію. Йому треба ґрунтовно освоювати роль фасилітатора, тьютора, модератора. Це викликано тим, що новий виток розвитку суспільства породжує нову філософію освіти, яка вимагає й нової освітньої парадигми. Завдання сучасної педагогіки, незвичні у зв'язку з домінуванням ринкових відносин вимоги до випускника диктують викладачам вищої школи необхідність оволодіння новими, сучасними, більш ефективними методами едукативної фахівця високої кваліфікації. В аудиторії все частіше приходять студенти більш старшого, ніж раніше, віку. Зростає частка студентів, які вже закінчили ВНЗ, але повертаються, щоб поповнити або поновити свої знання (second beiter). Студенти все більше починають розуміти, що їхня інтелектуальна власність – знання і кваліфікація – є унікальним товаром, який дає змогу самореалізуватися на ринку праці, пристосуватися до його динамічності, мінливості. Тому вони вимагають від викладача не тільки навчитися добре відомому й апробованому, але передусім, щоб він сформував їхні компетенції, підготував до вимог робочого місця й посадових обов'язків, навчив вчитися самостійно.

У сучасній педагогіці виділяють дві парадигми освіти. Традиційна, орієнтована на засвоєння знань, все більше й більше піддається критиці як формальна, технократична, гуманодефіцитна. Увага переважної більшості дослідників і практичних працівників освіти сконцентрована на гуманістичній, особистісно-орієнтованій, антропоцентричній педагогіці, яка, як вважають науковці, є найбільш адекватною викликам сучасного етапу розвитку цивілізації. Щоправда, частина вчених-педагогів у людиноцентристській філософії освіти вбачає загрозу поширення ніцшеанського «бестіалізму», поглиблення духовної кризи і відстоює позицію повернення до традиційно-християнських засад освіти, до визнання вищості Бога як первинної цінності й Абсолюту Добра.

В останній період у сучасній вітчизняній і зарубіжній педагогіці виразно окреслюється ще одна – гуманітарна парадигма, в основі якої лежить екзистенціальна психологія, що базується на первинності буття людини в світі. Якщо в знаннево-орієнтованій парадигмі викладач виконує функцію транслятора знань, керівника процесу навчання, то в особистісно-орієнтованій – роль організатора, тьютора, помічника процесу здобуття знань, то в гуманітарній парадигмі педагог виступає в ролі рівноправного суб'єкта взаємодії, фасилітатора, порадирика, консультанта.

Викладач вищої школи, який прагне стати майстром педагогічної справи, повинен добре знати і відчувати особливості різних підходів до процесу навчання, але орієнтуватися на найбільш перспективний дискурс, за якого людина сприймається не тільки як особистість, а й як «відкрита можливість» (Жан-Поль Сартр). Тут педагог виступає в ролі «старшого брата» (А. Адлер), який допомагає меншим сиблінгам (студентам), але не зазіхає на їхню самостійність і

вибір. Педагог-майстер впливає на студентів самим фактом своєї присутності. Як відмічає Е. Шорт, «неважливо, що ми робимо, важливо, як ми це робимо».

Щоб задовольнити зрілі вимоги студентів, які готуються до діяльності в умовах мінливого, полікультурного, динамічного світу, адекватно відповідати новим викликам часу, викладач ВНЗ має бути справжнім майстром педагогічної справи – мати належні морально-духовні й соціально-педагогічні якості, володіти глибокими професійними знаннями, психолого-педагогічними вміннями, педагогічною і психономічною технікою (мал. 1).

Необхідною умовою розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи є постійне збагачення й розширення його професійного й загального тезаурусу, ерудиції. Якщо раніше він був головним, а часто й єдиним джерелом інформації для студента, то нині молода людина вільно черпає інформацію з багатьох джерел.

Базою для набуття педагогічної майстерності викладачем вищої школи є його світогляд,

Структура педагогічної майстерності викладача ВНЗ					
Морально-духовні якості	Соціально-педагогічні якості	Професійні знання	Психолого-педагогічні вміння	Педагогічна техніка	Психономічна техніка
гуманістичність	організаторські якості	з профільної і суміжних наук	дидактичні	володіння технікою вербального спілкування	уміння враховувати закономірності підсвідомості
демократичність	креативність	з психології	комунікативні	володіння технікою невербального спілкування	уміння впливати на свій психофізичний стан, стресостійкість, опірність психофізичному виснаженню
інтелігентність	емпатійність	з педагогіки	конструктивні	педагогічний такт	уміння впливати на психофізичний стан інших людей
зорієнтованість на позитивні життєві ідеали	атракційність	з методології та методики навчання	перцептивні	уміння керувати своїм психофізичним станом	володіння психотерапевтичними прийомами саморегуляції
совісність	принциповість	з анатомії і фізіології людини	сугестивні		володіння прийомами сугестивно-інформаційного впливу на підсвідомість людини
чесність	вимогливість		пізнавальні		уміння спостерігати на неконтрольованими невербальними проявами людини
правдивість	опимістичність		прикладні		
справедливість	стриманість				
толерантність	рефлексивність				
розвинені почуття обов'язковості та соціальної відповідальності	спостережливість				

Мал. 1. Примірна структура педагогічної майстерності викладача ВНЗ

філософська основа ставлення до життя, до людини. Ніякої високої майстерності не може бути, якщо за своїми світоглядними принципами педагог не сповідує гуманізм, людиноцентризм, якщо любов до людини не є станом душі. Можна добре вивчити й застосувати різні прийоми, правила, способи викладання, але якщо при цьому не буде внутрішнього переконання у цінності й благородстві людини, яку навчаєш, не виявлятиметься вболівання й співпереживання за її стан і долю, то це все-рівно буде звичайний ремісник, але не майстерний педагог.

Ця умова є особливо важливою, тому що попередні покоління педагогів здебільшого стояли на позиціях репресивної, авторитарної, антигуманної педагогічної парадигми, будь то середньовіччя, імперський період чи радянська тоталітарна система. Стоячи, образно кажучи, на плечах своїх попередників, будучи самі об'єктами дії каральної системи виховання, сучасним викладачам важко подолати інерцію, переорієнтуватися, звільнитися від застарілих звичних стереотипів.

Однією з важливих умов розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи є ґрунтовна філософська підготовка, широкі знання сильних і слабких сторін філософських концепцій минулого й сучасності. *Особливу увагу треба приділити вивченню гуманістичних теорій.* Гуманізм є філософською базою нової (неокласичної) методології педагогіки. Ця прогресивна течія спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, як найвищої цінності, на вільний вияв природних людських почуттів і здібностей, на право людини на земне щастя.

Сучасна особистісно-орієнтована освіта побудована на теоретичних засадах гуманістичної педагогічної думки, головною метою якої є створення такого культурно-виховного середовища, у якому є можливим вільний вибір людиною способів творчої самореалізації. У відповідності з аксіологічними орієнтирами гуманістичної освіти не тільки людина належить світові, залежить від нього й управляється ним, але, й передовсім, світ належить людині й створюється людиною. Світоглядні постулати гуманістичної педагогіки це:

- прийняття людини такою, якою вона є;
- визнання унікальності й цілісності особистості;
- людина відкрита світові;
- людина володіє певними ступенями свободи від зовнішньої детермінації;
- людина є креативна, інтенційна, діяльна істота;

- визнання того, хто навчається, активним, повноправним суб'єктом освітнього процесу;
- заперечення знеособленого характеру освіти;
- обов'язковість індивідуального підходу до того, хто навчається;
- природовідповідність і культуровідповідність – основні принципи освіти;
- гуманістичний стиль відносин між тим, хто навчає, і тим, хто навчається.

Оволодіти принципами, підходами гуманістичної педагогіки викладачеві допоможе ґрунтовне ознайомлення з працями освітнього спрямування Сократа, Аристотеля, Ратке, Я. А. Коменського, Г. С. Сковороди, Й. Песталоцці, К. Д. Ушинського, Януша Корчака, Марії Монтесорі, В. О. Сухомлинського, Ш. О. Амонашвілі та інших теоретиків і практиків людиноцентристської педагогіки.

Важливою рисою викладача вищої школи є *демократичність*. Принцип демократичності в діяльності педагога вимагає визнання особистості як вищої природної й соціальної цінності. Демократизм викладача полягає передусім у тому, що він бачить студента суб'єктом (а не тільки об'єктом) навчального процесу, вільною, самодостатньою особистістю, рівним собі (за людським виміром) партнером, який заслуговує на повагу його честі й гідності, так як і на свої власні. Викладач визнає, що студент сам вибирає й формує потрібну йому модель поведінки на основі власного світобачення. Викладач може і зобов'язаний розкрити перед студентом широкий спектр варіантів у прийнятті рішень, поведінці, допомогти зорієнтуватися, який вибір є найкращим, найбільш доцільним і відповідним нормам суспільної моралі. Рішення студент приймає сам, одноосібно. Між тим викладач не повинен приховувати свого ставлення до вибору студента. Демократична педагогіка тим і відрізняється від усіх інших – авторитарної, догматичної та інших, що в її основі лежить принцип прийняття людини такою, якою її створила природа. Не можна її ламати, нав'язувати алгоритми дій, стиль життя. Особливістю цієї вимоги є необхідність почуття міри, оскільки неправильне її розуміння може призвести до проявів фамільярності й панібратства у відносинах зі студентами, що є небажаним і навіть шкідливим.

Однією з необхідних умов, базовою підвалиною досягнення високої педагогічної майстерності є *інтелігентність*. Видається позбавленим будь-якого сенсу поняття «неінтелігентний майстер педагогічної справи». Внесений у суспі-

льну сферу в 60-х роках XIX століття російським письменником П. Д. Боборикінім термін «інтелігент» і досі не має чіткого визначення. У буденній свідомості інтелігентом вважається людина з високою освітою. Але ж не є таємницею, що серед високоосвічених людей, на жаль, трапляються рафіновані жлоби, заздрісники, кар'єристи, хабарники й просто негідники. Це підтверджує й думка англійського філософа Джона Локка: «Навчання наукам сприяє розвитку доброчесності в людях з гарними духовними задатками; в людях, які не мають таких задатків, воно веде лише до того, що вони стають ще більш дурними й поганими».

У нашому розумінні інтелігент – це людина, яка безумовно дотримується високих морально-етичних принципів незалежно від обставин і кон'юнктури. Іманентними якостями інтелігента є гуманізм і демократизм. Йому притаманна здатність усвідомлювати себе як особистість, виражену індивідуальність, виокремлення свого «Я», спроможність критично мислити. Йому абсолютно чужі елементи егоїзму, інтриганства, агресивності, безчесності, безсовісності, безсоромності. Справжній інтелігент схильний до самоіронії та іронії як реакції на офіціоз (С. К'єркегор) і завжди не терпить будь-якого насилля та опозиційно, або, принаймні, настоює ставитися до будь-якої влади.

КУЗЬМИНСКИЙ А. И.

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МАСТЕРСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

В статье освещается проблема роста роли преподавателя высшей школы в условиях утверждения гуманистических принципов в отношениях между людьми. Раскрывается проблема педагогического мастерства с позиций человекоцентристской идеологии.

Ключевые слова: преподаватель, человекоцентризм, партнерство, педагогическое мастерство.

KUZMINSKYI A. I.

PHILOSOPHICAL BASICS OF PEDAGOGICAL SKILLS OF HIGH SCHOOL TEACHERS

The article highlights the problem of increasing role of high school teacher in the establishment of humanistic principles in relationships between people. It reveals the problem of pedagogical skills with position of person-centered ideology.

Keywords: teacher, person-centered ideology, partnership, pedagogical skills.

УДК 378.14

ПЕХОТА О. М.

м. Миколаїв, Україна

ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ЯК СКЛАДОВОЇ ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті з'ясовано зміст поняття технологічної культури сучасного викладача як важливої складової його педагогічної майстерності. Виявлено особливості та закономірності процесу формування технологічної культури сучасного викладача.

Ключові слова: викладацька діяльність, педагогічна майстерність, технологічна культура, сучасні педагогічні технології.

Постановка проблеми. Технологічна культура викладача є важливою передумовою якості його викладацької діяльності та вищої освіти в цілому. Формування технологічної культури викладача університету сприятиме модернізації навчально-виховного процесу на шляху до євростандарту вищої освіти. Саме тому об'єктом дослідження стала професійно-педагогічна підготовка та вдосконалення педагогічної культури викладача університету: як магістранта на етапі навчання у магістратурі, молодого спеціаліста в

процесі становлення його викладацької діяльності, так й досвідченого доцента. Для вирішення поставлених завдань досліджувалися **організаційні** та **психолого-педагогічні умови** процесу формування технологічної культури сучасного викладача університету як важливої складової його педагогічної культури у цілому. Ми виходили з того, що методологічними орієнтирами у дослідженні є ідеї про особливості застосування технологічного підходу в освіті, а також взаємозв'язок і взаємозалежність педагогічної